

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดนตรีไทย เป็นแขนงหนึ่งของวัฒนธรรมทางศิลปกรรม ซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวัฒนธรรมสาขาอื่น ๆ นับว่าเป็นเอกลักษณ์ของไทย คนไทยรู้จักวิธีประดิษฐ์เครื่องดนตรีที่ใช้สำหรับถ่ายทอดความงดงามทางเสียงมาตั้งแต่สมัยโบราณสามารถสร้างสรรค์ทั้งเครื่องดนตรี วิธีการเล่น กระบวนเพลง ให้เกิดความไพเราะงดงามโดยช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย มีส่วนสำคัญในการสืบทอดดนตรีมาจนปัจจุบัน

เครื่องดนตรีของแต่ละวัฒนธรรมจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมและยุคสมัย วัสดุที่ใช้ทำเครื่องดนตรีจึงแตกต่างกันไปด้วย คนไทยนำวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติมาประดิษฐ์เครื่องดนตรีเพื่อใช้ในโอกาสต่าง ๆ มาตั้งแต่สมัยโบราณ ไม่ว่าจะเป็นไม้ เขาสัตว์ หรือหนังสัตว์ ขี้เถ้า ข้าวสุก ขี้ผึ้ง โดยนำวัสดุที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติมาประกอบกันเข้าเป็นเครื่องดนตรี ใช้บรรเลงเพื่อให้เกิดเสียง จังหวะ และทำนอง โดยผ่านการริเริ่ม ทดลอง แก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาอย่างละเอียดรอบคอบด้วยภูมิปัญญา

เครื่องดนตรีไทยแบ่งตามลักษณะของการบรรเลงเป็น 4 ประเภทคือ เครื่องคิด เครื่องตี เครื่องเป่า “ซอ” เป็นเครื่องประเภทสายที่ทำให้เกิดเสียงโดยใช้คันชักตีเข้ากับสาย

“ซอด้วง” เป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ประกอบด้วยสาย 2 สาย คือสายทุ้ม และสายเอก ตัวกระพุ่มเสียงเรียกว่า “กระบอก” เพราะมีรูปร่างอย่างกระบอกไม้ไผ่ ทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือางาช้าง ขึ้นหน้าด้วยหนังงูเหลือม มีคันทวนเลียบขึ้นไป ส่วนบนสุดของคันทวนมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมค่อนข้างงอนไปทางด้านหลัง เรียกว่า “โชน” มีลูกบิดสอดเข้าไปในรูซึ่งเจาะไว้ 2 รู ห่างกันราว ๆ ฝ่ามือ เรียกว่า สายทุ้ม - สายเอก สายทั้งสองจะโยงไปถึงด้านล่างของซอโดยผ่านหน้ากระบอกลงไปจนถึงด้านล่างของซอ ทอดผ่านหน้าซอซึ่งจะมีหย่องไม้วางขวางอยู่ สายทั้งสองของซอจะ โยงไปผูกติดกับคันทวน ซึ่งสอดทะลุกระบอกไปโผล่อยู่ข้างล่าง “คันทวน” นั้นจะึงด้วยหางม้าดึง (คล้ายธนู) สอดเข้าไปในระหว่างสายทั้งสองเหนือกระบอกซอมียางสนทำให้เกิดความฝืด คันทวนคันทวนตีทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่นเดียวกับไม้ที่ทำคันทวนที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิงชัน ไม้มะเกลือ ไม้พยอม เพราะความแกร่งของ

เนื้อไม้ทำให้เกิดความแหลมกั้ววานของเสียง โดยเหล่าให้เป็นรูปงูไซ นอกจากนี้ยังค้นพบว่า การใช้หนังงูเลื่อมมาขึ้นหน้าซอด้วงก็จะทำให้เกิดเสียงอันไพเราะกว่าหนังสัตว์ประเภทอื่น ซึ่งถ้าจะพิจารณาโดยละเอียดแล้วก็จะมีลักษณะเหมือนด้วงที่คอยคักสัตว์ เราจึงเรียกว่า “ซอด้วง” มีเสียงเล็กแหลมทำหน้าที่เป็นผู้นำวง

การสร้างซอด้วง ต้องอาศัยวิชา ช่างไม้ และช่างกลึง ซึ่งจัดอยู่ในวิชาช่างสิบหมู่ ของการช่างไทยแต่โบราณ ดังที่พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ (ราชบัณฑิตยสถาน , 2526 : 9) ทรงจำแนกไว้ดังนี้

๑. หมู่อ่างเขียน ได้แก่ ช่างเขียน ช่างปิดทอง
๒. หมู่อ่างแกะ ได้แก่ ช่างแกะตรา ช่างแกะลาย ช่างแกะพระหรือภาพ
๓. หมู่อ่างหุ่น ได้แก่ ช่างไม้ ช่างไม้สูง ช่างเลื้อย ช่างบากไม้
๔. หมู่อ่างปั้น ได้แก่ ช่างจีผึ้ง ช่างปูน ช่างขึ้นรูป
๕. หมู่อ่างปูน ได้แก่ ช่างปูนปั้น ช่างปูนก่อ ช่างปูนลาย ช่างปั้น
๖. หมู่อ่างรัก ได้แก่ ช่างลงรักปิดทอง ช่างประดับกระจก ช่างมุก
๗. หมู่อ่างบุ ได้แก่ มีเพียงแขนงเดียวไม่ได้แบ่งเป็นหลายแขนงเหมือนช่างหมู่อื่น ๆ
๘. หมู่อ่างกลึง ได้แก่ ช่างกลึงไม้
๙. หมู่อ่างสลัก ได้แก่ ช่างฉลุ ช่างกระดาก ช่างหยวก ช่างเครื่องสด
๑๐. หมู่อ่างหล่อ ได้แก่ ช่างหุ่นดิน ช่างจีผึ้ง ช่างผสมโลหะ

กรรมวิธีในการสร้างซอด้วง จะต้องมีช่างที่มีความสามารถคือ ช่างไม้ และช่างกลึง ผู้มีความชำนาญในการใช้อุปกรณ์อย่างถูกต้องและถูกหลักวิธี รวมทั้งมีความชำนาญในการสร้างลวดลายบนตัวซอ และหากช่างตีซอด้วงได้ มีความรู้ด้านเสียงดนตรี และมีความละเอียดอ่อน ก็จะทำให้ซอนั้นมีคุณภาพยิ่งขึ้น

การจะให้ได้มาซึ่งซอด้วงแต่ละคัน จะต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอนเพื่อให้ได้คุณภาพเสียงที่ก้องกังวาน โปร่งใส ผู้ผลิตหรือช่างจึงมีส่วนสำคัญ เพราะเครื่องดนตรีจะมีคุณภาพดีหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับกระบวนการสร้างว่ามีความละเอียด ประณีต ความพิถีพิถัน และประสพการณ์ในการสร้าง ตลอดจนการแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอน ระหว่างการสร้าง “ซอด้วง” จึงจัดเป็นเครื่องดนตรีที่รวมศิลปะและความรู้หลายแขนงมาผสมผสานไว้ในผลงานที่มีคุณภาพ

ปัจจุบันนี้มีการผลิตซอด้วงออกมาหลากหลายรูปแบบ หลากหลายคุณภาพ เนื่องจาก ผู้ผลิตในปัจจุบันมุ่งผลิตเพื่อการตลาด เป็นระบบธุรกิจ เน้นปริมาณการส่งออก หรือความ

เป็นเอกลักษณ์ของตนเองโดยการสร้างซอด้วงให้มีรูปร่างแปลกออกไปจากที่โบราณได้สร้างไว้โดยไม่คำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสม จึงทำให้ซอด้วงที่ผลิตออกมาในปัจจุบันมีสัดส่วนที่ไม่เหมาะสม ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของซอด้วง

ซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล เป็นซอที่ได้รับการปรับเปลี่ยนพัฒนามาโดยตลอดแต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบที่มีมาแต่โบราณ สัดส่วนของซอที่มีความกลมกลืน สวยงาม ได้สัดส่วน เพราะกระบวนการผลิตอย่างพิถีพิถัน ละเอียดลออ อีกทั้งช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล มีความรู้ด้านวิชาช่างและความรู้ด้านสถาปัตยกรรมเป็นพื้นฐาน

กรรมวิธีการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล มีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งในเชิงช่าง , สัดส่วน , การกลึงด้วยมือทั้งคัน , อนุรักษ์รูปทรง , ความเข้าใจลวดลายต่าง ๆ ประกอบกับความตั้งใจในการทำงาน ความประณีตบรรจงในทุกขั้นตอนการสร้างการตรวจสอบคุณภาพของงานก่อนส่งให้ลูกค้า จึงทำให้ซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับจากบรรดาศิลปินที่มีชื่อเสียงและบรรดานักดนตรีทั่วไป

ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษากรรมวิธีการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล เพื่อทราบถึงกรรมวิธีการสร้าง เทคนิคในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการ เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านการช่างและกรรมวิธีการสร้างซอด้วงที่มีลักษณะเฉพาะของช่างผู้นี้ ให้เกิดประโยชน์แก่วงดนตรีไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
2. เพื่อศึกษากรรมวิธีการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพเสียงของซอด้วง

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมา ของซอด้วงและการสร้างซอด้วง โดยทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารในห้องสมุดต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1. หอสมุดแห่งชาติ
- 1.2. ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ศึกษาอาชีพในการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล

ในการศึกษาประวัติการสร้างซอด้วง ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นการดำเนินการวิจัย โดยจะสัมภาษณ์ช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล ดังมีหัวข้อที่จะศึกษา ดังนี้

- 2.1. ประวัติความเป็นมาของซอด้วง
- 2.2. ประวัติความเป็นมาในการสร้างซอด้วง
- 2.3. ประวัติช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
- 2.4. พัฒนาการการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
- 2.5. ความเชื่อในการสร้างเครื่องดนตรีของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล

3. ศึกษากรรมวิธีการสร้างซอด้วง

ในการศึกษากรรมวิธีการสร้างซอด้วง ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกต เป็นการดำเนินการวิจัย ดังมีหัวข้อต่อไปนี้

1. การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างซอด้วง
2. ขั้นตอน กรรมวิธีการสร้างซอด้วง
3. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน
4. วิธีตรวจสอบคุณภาพ

อนึ่งผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าช่วยเป็นลูกมือของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล ในกรรมวิธีการสร้างโดยตลอดและใช้การสัมภาษณ์ โดยกำหนดหัวข้อที่ใช้ในการตรวจสอบดังนี้

- มองค้ำยตา (คูงาน)
- การสัมผัสด้วยมือ
- คุณภาพเสียง
- ความสัมพันธ์ในการลงนิ้ว และการลากคันทันชัก

ทั้งนี้ในการดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจากศิลปินดังต่อไปนี้

- อาจารย์ประชา คุชเชช ผู้อำนวยการด้านเครื่องสายไทยของวิทยาลัยนาฏศิลป์ (กรมศิลปากร)
- ผ.ศ. ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน หัวหน้าภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- อาจารย์เบญจรงค์ ธนโกเศศ ศิลปินแห่งชาติ
- อาจารย์เฉลิม ม่วงแพศรี ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องสายไทย

ทั้งนี้ในการดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องคุณภาพของซอด้วงต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
2. ทราบกรรมวิธีการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
3. ทราบปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพและเสียงของซอด้วง